

A Bhāgavata-purāṇa

Clifford Hospital

Doktori értekezésének befejezése óta (1973, Harvard), melynek címe *The Marvelous Acts of God: A Study in the Bhāgavata Purāṇa (Isten csodálatos tettei: tanulmány a Bhāgavata-purāṇáról)*, Clifford G. Hospital két könyvet publikált, *The Righteous Demon: A Study of Bali (Az erényes démon: tanulmány Baliról)*, és *Breakthrough: Insights of the Great Religious Discoverers (Áttörés: a nagy vallási újítók felismerései)* címmel. Számos Kṛṣṇáról, a purāṇikus hinduizmusról és a vallások kapcsolatáról szóló tanulmány szerzője. Írásai rangos tudományos folyóiratokban jelentek meg Amerikában, Európában és Indiában. 1971 óta a kanadai *Queen's University of Kingston* tanára, ahol 1983 óta a *Teológiai Főiskolát* igazgatja. 1983 és 1991 között a *vallástudományi tanszék vezetőjeként is működött.*

Steven Rosen: *A Śrīmad Bhāgavatam* – más néven *Bhāgavata-purāṇa* – volt az első a purāṇák között, melyet lefordítottak európai nyelvre. E. Burnouf ültette át franciára 1840-ben.

Dr. Hospital: Így van. És ez azóta is mérvadó, elfogadott fordítás maradt. Egy másik híres, 19. századi fordítás H. H. Wilson *Viṣṇu-purāṇa* fordítása. A vaiṣṇava purāṇák korán magukra vonták a nyugati tudósok figyelmét.

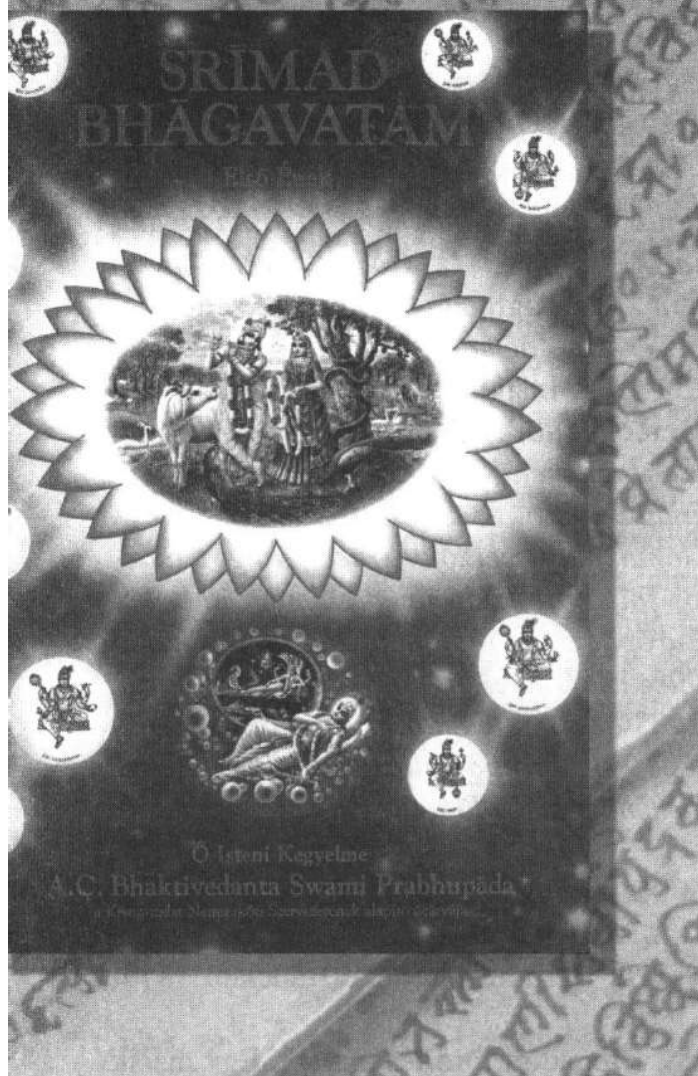
Ezek jó fordítások. Ha van is velük kapcsolatban némi fenntartásom, az egy általánosabb problémából fakad, nevezetesen az eposzok és purāṇák modern nyugati nyelvekre való átültetésének problémájából. Mint tudjuk, ezek a művek egytől egyig szanszkrit versformákban íródtak. Ezek a versformák, ahogy a régi görög és római eposzok esetében is, a hagyomány szerves részét képezik. A kérdés az, hogyan lehet a legjobban átadni ezeknek a szövegeknek a jelentését és hangulatát angol vagy francia nyelven. A legkényelmesebb megoldás az, ha prózában fordítjuk le őket. Nekem elég mesterségesnek is tünne, ha e hosszú szövegeket teljes terjedelmükben verses formában fordítaná le valaki.

A *Bhāgavata* egyes részei viszont szinte megkövetelik a verses fordítást, ha az ember nem akar méltánytalan lenni a költői versmértékkel szemben. Itt nemcsak a hangok, de a szimbólumok és szóösszetételek ritmusára is gondolok. Meg persze a költői képek használatára, a szöveget átható jellegzetes misztikumra, a revelációszerű felismerésekre...

S.R.: Egyfajta költői szépségre, amely elválaszthatatlan a szöveg alapjelentésétől.

Dr. Hospital: Pontosan. A *Bhāgavata* számos részénél egyszerűen elengedhetetlen, hogy a fordítás is versben legyen, ha az ember a fordított szövegben is meg akarja találni a szanszkrit vers zeneiségét, az eredeti *rasáját*, ízét. Úgyhogy remélem, hogy egyszer, hamarosan, valaki megajándékoz majd bennünket egy olyan fordítással, ami legalább részben versfordítás. A gond az, hogy ijesztő feladat nekiülni és lefordítani az egész *Bhāgavatamot*.

S.R.: Igen, Prabhupāda fordítása sem versfordítás, mégis értékes amiatt, hogy egy hi-

teles gauḍīya látásmóddal, gauḍīya nézőpontból készült angol verzióról van szó. Mi erről a véleménye?

Dr. Hospital: Hadd gondolkozzam csak... Szép teljesítmény. Mindenképpen hasznosnak találtam a tekintetben, hogy kiderül belőle, egyes szavakat hogyan értelmez ez a hagyomány. De nem vagyok benne biztos, hogy Prabhupāda fordítása mindig a lehető legjobban adja vissza a *Bhāgavata*-szöveg jelentését. A *līlāt* vagy „játékot” például többnyire „transzcendentális kedvtelésnek” fordítja. Az erre a szóra vonatkozó legfrissebb kutatások fényében ez kicsit túl emelkedettnek tűnik. Ez pedig összefügg azzal, ami a fordítás egészére jellemző: a nyelvezete nekem egy kicsit viktoriánusnak, régmódinak tűnik. És abból, amit az imént mondtam, kitalálhatja, hogy jobb szerettem volna, ha egy-két helyen megpróbálkozik a versfordítással.

Ugyanakkor tény, hogy fordítási választásait az ön által „hiteles gauḍīya látásmódnak” nevezett tradíció határozza meg. Én a *Bhāgavatamot* inkább a saját belső törvényszerűségei alapján próbálom megérteni. Ehhez

hozzátartozik, hogy igyekszem a művet egységes egészként felfogni. Prabhupāda *Bhāgavata*-fordítását mindazonáltal igen jelentősnek tartom.

S.R.: Igen. Most a *Bhāgavata* eredeti felépítéséről szeretném faggatni. Hány énekből, hány versből áll? Arra is kíváncsi vagyok, miért ennyire fontos ez a szöveg a gauḍīya vaiṣṇava közösség számára.

Dr. Hospital: Rendben. Jobban is szeretek az egész műről beszélni. Akkor kiderül, hogy a gauḍīya vaiṣṇavák leginkább a mű végén található Kali-yuga leírásra helyezik a hangsúlyt, s arra, hogy ebben a korban mi a teendő. Ebből a szempontból Isten nevét tekintik a felszabadulás legfontosabb eszközének. Én úgy látom, a gauḍīyák ezt hangsúlyozzák a leginkább. A szöveg többi részét pedig azt hiszem, azért tekintik fontosnak, mert Kṛṣṇa életét írja le. Ezen kívül, legalábbis nekem úgy tűnik, minden más csoportnál fontosabb számukra általában a *Bhāgavata* hangulata, de ez csak magánvélemény...

Bár ha jobban belegondolok, ez valószínűleg túlzás. Egyes hindi költők, például Sūradāsa és mások szintén mélyen átélték és értették a *Bhāgavatát*. De a *Bhāgavatával* kapcsolatban én sokkal érdekesebbnek találom a szöveg „ízét”, amit *rasának* neveznék. A Kṛṣṇa játékosságára való utalásokat, azt, ahogy az odaadás különféle hangulatai mindezt átszövik. A Kṛṣṇáról szóló történetek válnak az úttá – főleg a *gopīk* és a tehénpásztorok reakciói révén –, amelyen át az ember megértheti az odaadást. De azt hiszem, vissza kellene kanyarodnom egy kicsit, és általánosságban kellene beszélnem a szöveg egészéről.

S.R.: Igen. Szeretném, ha elmagyarázná a *Bhāgavata* háttérét. Vagy el is mondhatja röviden a tartalmát.

Dr. Hospital: Azt hiszem, tudományos szempontból a legelső, amit el lehet mondani a *Bhāgavatāról*, hogy a korábbi *Viṣṇu-purāṇa* szerkezetét követi, amely hat könyvből, azaz énekből áll. A *Bhāgavata* természetesen tizenkét részből áll, de mindkét esetben van egy konszenzus azzal kapcsolatban, hogy egy purāṇának mit kell tartalmaznia: a teremtésről, az elsődleges teremtésről, a világunk teremtéséről, a jelenlegi korról szóló történeteket, különös tekintettel a Varāha-yugára, amely Viṣṇu vadkan-*avatārájának* eljövételével veszi kezdetét.

S.R.: Ez a Satya-yugában történt?

Dr. Hospital: Bocsásson meg, Varāha-yugát mondtam? Varāha-*kalpát* akartam mondani. Ez a *kalpa* a Satya-yugával kezdődik, melyet három másik, fokozatosan hanyatló *yuga* követ. E teremtés-elbeszélés alapján tágabb korunkról, a *kalpáról* is képet kaphatunk.

Ha továbbmegyünk, kiderül, hogy a *Bhāgavata* és a *Viṣṇu-purāṇa* is alapvetően három dologgal foglalkozik. Először is a múlt híres, nagy királyainak történeteivel, történelmével. Tudományos szempontból ezek kétségkívül nem annyira történelmi beszámolók, sokkal inkább a korabeli indiai társadalom eszményeit bemutatni hivatott történetek.

Ezekbe ágyazódik aztán két másik történettípus, elsőként a nagy szentekről szóló történetek. (E királyok némelyike cselekedetei alapján egyértelműen ebbe a kategóriába is beletartozik.) A *szent* szót a legtágabb értelemben használom, és a tradíció eszményi alakjait értem alatta. Ide tartozik például Prahlāda vagy Dhruva, akik ezekben a szövegekben az erény és odaadás megtestesítői.

A történetek harmadik csoportját a különféle *avatārákról*, Viṣṇu inkarnációiról szóló történetek alkotják. Azt hiszem, a *Bhāgavata-purāṇában* sokkal több ilyen történet van, mint a *Viṣṇu-purāṇában*, csakúgy, mint szentekről szóló történet. A *Bhāgavatában* sokkal több a részlet, és általában is több a történet.

És van még egy negyedik dolog is, ami végigvonul a *Bhāgavatán*, ez pedig az odaadást, a *bhaktit* taglaló, tekintélyes mennyiségű közvetlen tanítás. Ez gyakran az előbbiek részeként szerepel, de néha önmagában is megjelenik. A *Bhāgavatában* egy hosszú rész foglalkozik még Kapilával, amely részletesen bemutatja a *sāṅkhya* filozófiát. A *Bhāgavata* elég nagy figyelmet szentel ennek a *darśánának*, azaz filozófiai tradíciónak.

A *Bhāgavata* egy elég nagy terjedelmű alkotás. Körülbelül tizennyolcezer szanszkrit versből áll. Engem ezzel kapcsolatban az foglalkoztat a leginkább, ahogy az egész összeáll. Ha az ember sokat foglalkozik a purāṇikus irodalommal, kiderül, hogy ezek az írások igen változatos felépítésűek. Biztos vagyok benne, hogy sok purāṇa esetében egyetlen alapszöveget használtak, amihez aztán újabb anyagokat toldottak.

Ami fontos a *Viṣṇu-purāṇával*, és a későbbi *Bhāgavata-purāṇával* kapcsolatban is, az az egész műre jellemző világos felépítés, melynek során kibontakozik egyfajta szent történelem. A nyugatiakban gyakran az a kép él az indiaiakról, hogy őket a történelem mint olyan nem érdekli; és amikor pontosabban is megfogalmazzák, mit értenek történelmi érdeklődésen, azt hiszem, a valóságos, korhoz köthető történelmi események részletes, nyugati módra való leírását értik alatta. Ez a fajta történelmi érdeklődés az indiaiaknál első ránézésre nem nyilvánvaló. De ha megvizsgáljuk, hagyományosan hogyan funkcionált a történelem nyugaton – hogyan mesélte el a múltat, hogyan közvetítette a múlt örökségét az emberek számára –, úgy vélem, a *Viṣṇu-* és a *Bhāgavata-purāṇa* szövegei is hasonló szerepet töltenek be. Beszámolnak a múltból, hatalmas történelmi távlatokat ölelnek fel, és a régmúlt történelméről át közvetítik azt az üzenetet, amiből az emberek tanulhatnak, ami a javukra szolgál.

S.R.: Ezek szerint a *Bhāgavata* még a purāṇák között is különleges. Felvázolná nekünk nagy vonalakban a *Bhāgavata* tartalmát és a mű alapszerkezetét?

Dr. Hospital: A Második könyvben tárgyalt témák nagyjából a következő sorrendben követik egymást: *sarga*, azaz elsődleges teremtés; *visarga*, másodlagos teremtés; *sthāna*, törvény és rend; *poṣaṇa*, jólét és védelem; *manvantara*, a földi uralkodók leszármazása; *ūti*, az élvezet mibenlétének kifejtése; *iśānukathā*, történetek a különféle alakokban megjelenő Úrról; *nirodha*, megsemmisülés; *mukti*, felszabadulás; és *āśraya*, a végső menedék. Ez a hagyományos felosztás.

S.R.: Jó. Most rátérhetnénk arra, hogy a gauḍīya hagyomány miért tekinti a *Bhāgavatát* a *Vedānta-sūtra* „természetes” magyarázatának. A hagyomány ezen kívül megemlíti még a *Bhāgavata* három lépcsőben történt elbeszélését is. Mond ez önnek valamit? Hogy először Isten hogyan nyilatkoztatta azt ki Brahmānak, aki elmesélte Nārādának, aki pedig elmesélte Vyāsának. Vyāsa aztán továbbadta Śukadevának, aki később Parikṣitnak mondta el, és így tovább.

Dr. Hospital: Értem már. Igen, ez egy bonyolult történet a tudás átadásáról – a folyamat végén pedig a Naimiṣa-erdei bölcsek állnak. Azt hiszem, ez azzal a dologgal rokon, amit a Mahābhāratában is megtalálunk, ahol... Itt most tegyünk egy kis kitérőt. Nyilvánvaló, hogy a purāṇák is nagyjából ugyanolyan rend szerint épülnek fel, mint az epikus *Mahābhārata* és *Rāmāyaṇa*.

S.R.: Az előbbieket a *smṛti*, az utóbbiak az *itihāsa* kategóriájába tartoznak.

Dr. Hospital: Igen, de én most nem erre gondoltam, hanem arra, hogy felépítésüket és elbeszélésük tartalmát tekintve ugyanazt az általános műfajt képviselik. E szövegek mindegyikére jellemző, hogy olyasmiről olvashatunk bennük, amit valamelyik nagy látnoktól eredeztetnek – de az a látnok is valaki mástól kapta a tudást. Ezáltal kirajzolódik egy tekintélyi láncolat, ami általában valamelyik istenig nyúlik vissza. Szerintem tudományos szempontból a *Bhāgavata* beleillik ebbe a mintába. Mi volt a másik kérdés? Ja, igen, a *Vedānta-sūtra*.

S.R.: Igen. Azt mondják, a *Bhāgavata* a *Vedānta-sūtra* természetes magyarázata.

Dr. Hospital: Próbálok átgondolni, mit is jelent ez. Nyilvánvalóan többféle felfogás létezik arról, hogy mi számít a *Vedānta-sūtra* magyarázatának. Az általános szövegmagyarázat-forma természetesen az, hogy a kommentátor egymás után kifejti a különböző *sūtrákat*. Ön azonban „természetes” magyarázatról beszél, s feltételezem, ez alatt azt érti, hogy a *Brahma-sūtrából* kirajzolódó általános világnézetet a *Bhāgavata* e szent történelmen keresztül mutatja be, ahogy az előbbieken már utaltam rá.

Említettem, hogy a szent történelem rengeteg tanítást foglal magában. Ezt a tanítást, ha egészében nézzük, valóban felfoghatjuk úgy, mint a *Vedānta-sūtra* egy bizonyos értelmezését. Ha már a közvetlen kapcsolatoknál tartunk, nagyon érdekes kérdést vet fel például az, hogy a *Bhāgavata* *lilā*-felfogása hogyan viszonyul a *Brahma-sūtra* teremtés-képéhez. Bizonyos értelemben a teremtés *lilāként* jelenik meg a *Brahma-sūtrában*.

S.R.: Van is egy ilyen *śloka* a *Vedānta-sūtrában*.

Dr. Hospital: Igen, a 2.1.33 vers. „Akárcsak a mindennapi életben, a teremtés pusztázó szórakozás”. Radhakrishnan „szórakozásnak” fordítja a *lilāt*. Amikor a *Bhāgavatában* utalás történik a teremtésre – vagy tágabb értelemben, a teremtés, megőrzés és pusztítás hármas folyamatára –, a leírásban vagy az utalásban szintén nagyon gyakran előfordul a *lilā* szó. Egyértelmű, hogy a *Bhāgavata*-verzióban az Úr teremtő tevékenysége a *lilájának* a része.

Hogy ez mit jelent – hogy vajon ugyanazt akarja-e jelenteni, mint a *Brahma-sūtrában* –, az már más kérdés. A válaszadást természetesen az is megnehezíti, hogy a *Brahma-*

sūtrában csak titokzatos értelmű állítások vannak, amelyekből sokféle értelmezés kiolvasható. A *Brahma-sūtra* említett részéhez fűzött magyarázatában Śaṅkara és Rāmānuja például egyaránt a nagy király analógiáját használja, aki teljesen elégedett, s ezért nem valamiféle rejtett, belső vágytól hajtva, hanem kényszer nélkül, spontán módon cselekszik.

Ez a magyarázat azt a teológiai problémát kísérli meg feloldani, hogy Isten, aki teljes és elégedett, miért kezd el teremteni. A hangsúly pedig azon van, hogy Istennek nincs szüksége arra, hogy teremtsen, ez nem azért történik, mert Istenből hiányzik valami. Ez inkább valami olyasmi, ami magától értetődő módon következik az Ő Legfelsőbb Személy voltából. Egyszerűen része a természetének.

S.R.: Baladeva Vidyābhūṣaṇa is...

Dr. Hospital: Erre is ki akartam térni. A *lilānak* van egy másik értelmezése, amit azért is érdemes megemlítenünk, mert a bengáli vaiṣṇava hagyományból származik. Baladeva a 18. században úgy magyarázta ezt a szót, Radhakrishnan megfogalmazásában, hogy „a *lilā*, azaz szórakozás, a belső öröm túlcsoordulása. Olyan, mint amikor a mindennapi életben valaki egy jóízűt alszik, és aztán felébredve, minden különösebb ok nélkül táncra perdül, csak mert olyan jó kedve van. Ugyanez érvényes arra is, amikor Isten megteremti a világot”.

Itt egy jellegzetesen bengáli értelmezéssel állunk szemben, mely szerint a *lilā* Isten örömeinek a következménye. Ebben nagyon erős hangsúlyt kap az érzelmi elem, ahogy az egész tradícióban, és természetesen magában Istenben is. Számomra különösen az az érdekes, hogy a *lilā* kifejezést ezekben az esetekben kicsit más értelemben használják, mint az Úr *avatārāival* kapcsolatban. És azt hiszem, ha a *lilāról* beszélünk, feltétlenül ki kell térnünk az *avatārák* témájára is, illetve arra, ahogy a *Bhāgavata* bemutatja őket.

S.R.: Jó. Tegyük egy kis kitérőt. Amikor a *Bhāgavata* felsorolja az *avatārákat*, a következő félverssel zárja a felsorolást: *kṛṣṇas tu bhagavān svayam*, amit a gauḍiā tradíció igen jelentőségteljesnek tart. Jīva Gosvāmī szerint ez a *purāṇa mahāvākyája*. Javítson ki, ha tévedek, de ez a vers egyértelműen kijelenti, hogy Kṛṣṇa a Legfelsőbb az összes inkarnáció között – Ő mindezen inkarnációk forrása. Mondana erről néhány szót?

Dr. Hospital: Nos, nagyon érdekes, ahogy a *Bhāgavata* tárgyalja az inkarnációkat, mivel maga a szöveg hosszan és részletesen foglalkozik közülük azokkal, akik aztán a tíz legfontosabb inkarnációvá váltak. (Indiában a tíz fő inkarnáció természetesen az adott hagyománytól függően változik.) Léteznek más felsorolások is, melyek számos más *avatārát* is megemlítenek, amelyek közül néhány Kṛṣṇát csak úgy kezeli, mint egyiket a sok közül. De a *Bhāgavata* felsorolásában, amelynek Jīva Gosvāmī *mahāvākyája* is a része, Kṛṣṇa külön kategóriaként szerepel, aki felsőbbrendű a többiekhez képest.

Itt voltaképpen olyan képet kapunk az *avatārákról*, hogy azok általában Isten alacsonyabb szintű megnyilvánulásait képviselik. De amikor Kṛṣṇa kerül sorra, Ő nem pusztán „az egyik megnyilvánulás”. Ő Maga Isten. Ezen persze kapva kapott a gauḍiā hagyomány, amely aztán kijelenti: „igen, és valójában Kṛṣṇa a Legfelsőbb Valóság. Amikor a szöveg Bhagavānt említ, valójában Kṛṣṇáról van szó. Amikor pedig Viṣṇuról beszél, az egy alacsonyabb szint...”

S.R.: Ők kiterjedésről beszélnek...

Dr. Hospital: Jó, de én azt akarom mondani, hogy a gauḍiyák Kṛṣṇát a legmagasabb szintű Viṣṇunak tekintik, és úgy vélem, hogy a *Bhāgavata* ennél egy kicsit összetettebb. Az állítás így hangzik: „Kṛṣṇa azonban maga Bhagavān”, azaz Kṛṣṇa és Viṣṇu azonosak, tehát egy és ugyanazon lénynek tekintendők. És szerintem a *Bhāgavata* írója sem tenne különbsé-

get a kettő között. Azt talán ki lehet jelteni, hogy Kṛṣṇában teljes mivoltában van jelen Bhagavān, akit leggyakrabban Viṣṇunak neveznek. Ennek a lénynek a teljes természete Kṛṣṇa személyében nyilvánul meg, aki meghatározott időben és helyen száll alá a Földre. Ami akkor és ott látható, az Isten, a maga teljességében.

S.R.: A gauḍiyák között is vannak olyanok, akik erről ugyanígy vélekednek...

Dr. Hospital: Igen, de ebben a kérdésben valószínűleg rám túlságosan hatott a Rāmānuja-tradíció – mert azt hiszem, általában a śrī vaiṣṇavák gondolkodnak így.

S.R.: Nos, ha azon van a hangsúly, hogy Kṛṣṇa valami módon visszatükrözi Viṣṇut, akkor annak valóban dél-indiai hangulata van.

Dr. Hospital: Igen, lehetséges. De visszatérhetnénk egy percre a *līlāhoz*? Az izgat, hogy az *avatārák*, Kṛṣṇát is beleértve, hogyan kerülnek bele abba a felsorolásba, amit általában *līlāvatārának* neveznek – akik több tekintetben is eltérnek Isten más megnyilvánulásaitól. Ez a Második könyv 6. és 7. fejezetében szerepel, melyek huszonnégy, ebbe a kategóriába tartozó *avatārát* sorolnak fel. Ami engem érdekel, az az, hogy a játék mint olyan jó néhányszor felbukkan a felsorolásban. Itt és máshol is világosan látszik, hogy Kṛṣṇa többek közt azért is olyan fontos, mert a purāṇa egész cselekménye afelé halad, hogy Kṛṣṇát e játékos *avatāra*-tevékenység kiteljesedéseként mutassa be. A játékos *avatāraként*. Itt persze megint érdekes rejtéllyel állunk szemben, mert nem tudjuk pontosan, mit is jelent az, hogy *līlāvatāra*. Újfent megállapíthatnánk, hogy ez csak egy szinonima arra, hogy „ez olyasmi, amit nem a szükségszerűség diktál. Ez egyszerűen az Úr örömének a kiáradása”. A *līlā* kifejezés azonban oly sokszor szerepel a fő inkarnációkkal kapcsolatban. Mindig fontos a tett játékosága – legyen szó akár démonok elpusztításáról, vagy arról, hogy Kṛṣṇa felemeli a Govardhana-hegyet. Gyakran történik utalás arra, hogy ezek a tettek játékosan, *līlāval* vannak végrehajtva, illetve vannak konkrétabb képek is: „Kṛṣṇa úgy pusztítja el a démonokat, ahogy a gyermek játszik a játékszereivel”; vagy: úgy emeli fel a Govardhana-hegyet, „mint egy gyermek a játékesernyőjét”.

S.R.: A *Bhāgavatában* szerepel ez a hasonlat?

Dr. Hospital: Igen, egy az egyben. Egy sor olyan képpel találkozunk, melyek azt sugallják, hogy valójában minden tett játék. Ha megnézzük a Kṛṣṇáról szóló leírás részleteit, rendkívül sok utalást találunk benne gyermekkori játékoságára, s arra, hogy ez mennyire magával ragadja Vṛndāvana összes lakóját. Minél többet foglalkozom ezzel, annál inkább meg vagyok róla győződve, hogy a játékoság ezzel kapcsolatos fogalmainak használata – bárhonnan is eredjen – fokozatosan kialakít egy képet, amelyben ezek a történetek úgy vannak elbeszélve, hogy ugyanazt a reakciót váltsák ki az olvasóban, mint amit a vṛndāvanai tehénpásztorok éreztek Kṛṣṇa cselekedetei láttán. Amikor a *Bhāgavatáról* szóló értekezésemen dolgoztam, folyton izgatott egy nagyon gyakran használt kifejezés: Isten „csodálatos tettei”, vagy „rendkívüli cselekedetei”, illetve a Kṛṣṇa-történetekből kibontakozó kép a tehénpásztorok reakciójáról, ami mindig a csodálat, a szeretet, az öröm. Ezeket az érzelmi reakciókat, melyek központi jelentőségűek a *Bhāgavata bhakti*-felfogásában, természetesen a gauḍiya-hagyomány is magába építette és részletesen ismertette.

Ha ehhez hozzáveszünk még más dolgokat is, például a *māyāt* – persze nem abban az értelemben, hogy „illúzió”, hanem megint csak „csodálatos tett”, „isteni hatalom”...

S.R.: Nem Bhadrā, hanem Subhadrā, nem Mahā-māyā, hanem Yoga-māyā. Isteni energia. *Śakti*.

Dr. Hospital: Isteni energia. Igen. De ha mindezt együtt vizsgáljuk, mindenképpen ta-

lálunk benne valamiféle illúziót is. Szerintem a *māyā* fogalmában benne van egyfajta isteni illúzió, varázslat. Itt azonban egy olyan kép rajzolódik ki, amikor Isten a saját népe, a Vrajaloka közé jön el, és végrehajtja ezeket a tetteket, amelyek között vannak egyszerű gyermeki tettek és gyermeki huncutságok is. De mindegyikben van valami varázslatos, ami kiváltja ezt a reakciót, ezt a, mondjuk így, szülői reakciót. Ahogy a szülők nézik elragadtatással a gyerekeiket.

S.R.: Gyöngéden. A szeretettől megigézve.

Dr. Hospital: Igen. Van valami ebben a gyerekekben, ami miatt az ember nem tud közböcs maradni iránta. Ezt nagyon megindítóan fejezi ki az a történet, amikor Brahmā ellopja a borjakat és a gyerekeket, és bezárja őket egy barlangba, mert ki akarja provokálni, hogy Kṛṣṇa valamilyen lenyűgöző csodát tegyen. A szövegben az áll, hogy Kṛṣṇa *māyāja* által másolatot készít a gyerekekről és a borjakról; és van egy csodálatos rész, amely arról szól, hogy a szülők szeretete a gyerekeik iránt – az „illuzórikus” gyerekeik iránt – elképzelhetetlen mértékben megnő. Majdnem annyira szeretik őket, mint amennyire korábban Kṛṣṇát szerették. [*nevetés*]

Csodálatos játék folyik itt, mert azt hiszem, arról van szó, hogy a szeretet, amit Kṛṣṇa hoz elő belőlük, ugyanolyan, mint a természetes szeretet, amit a szülők éreznek a gyermekeik iránt, csak sokkal erősebb. Erősebb, mint a szülői szeretet – a Kṛṣṇa iránti tökéletes szeretet egyik fajtája.

S.R.: A későbbi irodalomban Rūpa Gosvāmī elemzi ezt, amikor kifejti *rasa*-teológiáját: az ember a *vātsalya* hangulatban szülőként szereti Kṛṣṇát, ha ez az örök kapcsolata Istenel, és így tovább. Vagy a *mādhurya-rasában*, vagy a *sākhya-rasában* stb.

Dr. Hospital: Igen. A *gauḍīya* hagyomány ezeket világosan ismerteti, de az is ugyanilyen világos, hogy magában a *Bhāgavatában* nem találunk ilyen részletes tipológiát. Ugyanakkor a *gauḍīya* hagyomány összes eleme megtalálható benne. És ha végigolvassa a Tizedik könyvnek ezt a részét, láthatja majd, hogy mi az, amit a *gauḍīyák* kidomborítanak belőle, mert valóban van egyfajta előrehaladás a *vātsalya*, azaz a szülői hangulattól az isteni szeretővel való bensőségességig. Ez a szeretői kapcsolat, a *mādhurya-rasa* sokkal nyilvánvalóbbá válik a rész vége felé.

S.R.: Tegyük most egy kis kitérőt, és beszéljünk a *Bhāgavata* keletkezésének idejéről. Wilson, Colebrooke, és az Arya Samaj hívei szerint a *Bhāgavatát* Vopadeva írta a 13. században, s ez a nézet nagy vitákat kavart. Számos tudós azonban cáfolja Vopadeva szerzőségét. Az a vélemény, mely szerint a *Bhāgavata* Vopadeva műve lenne, olyannyira tarthatatlan, hogy még egy olyan történésznek is, mint J. N. Farquhar, aki keresztény hittérítők számára írt, el kellett ismernie, hogy „lehetetlen azt hinni, hogy Vopadeva volt a szerző, mert Madhva, aki teljes mértékben kinyilatkoztatásnak tekintette a *Bhāgavatát*, és arra alapozva hozta létre felekezetét, legalább ötven évvel korábban élt, mint Vopadeva”. Mi erről a véleménye?

Dr. Hospital: Azt hiszem, Farquharnak ebben teljesen igaza van, de ebben a vonatkozásban talán a legfontosabb munka J. A. B. van Buitenen és Friedhelm Hardy tollából jelent meg.

S.R.: És, szerintük a *Bhāgavata* időben megelőzi Vopadevát?

Dr. Hospital: Ó, igen, egyértelműen. De függetlenül ettől, a munkájuk azért is érdekes, mert részletesen elemzi, hogy a *Bhāgavata* bizonyos részei hogyan hozhatók kapcsolatba a dél-indiai Ālṅvār-tradícióval. Kitűnően érvelnek amellet, amire már mások is gyanakod-

tak, nevezetesen, hogy a *Bhāgavata* számos eszméje a dél-indiai hagyományból eredeztethető.

És azt hiszem, az elméletük úgy folytatódik, hogy a gauḍīya tradíció Caitanya dél-indiai utazását követően bontakozott ki igazán, ahonnan a *Kṛṣṇa-karnāmṛta* egyik verziójával tért vissza, ami, mint tudja, dél-indiai szöveg.

S.R.: És a *Brahma-saṁhitāval*.

Dr. Hospital: Úgy van. És van néhány vers a *Bhāgavatában* (11.5.38–40), melyeket Buitenen „*post factum* jóslatoknak” nevez, s amelyek megemlítik, hogy „Nārāyaṇa hívei tamil földön mindenfelé sokan lesznek...” Ez arra utal, hogy a szerző tisztában van a Viṣṇu-imádat virágzásával, amit számunkra az Āḷvārok képviselnek. És a versek elég részletes földrajzi leírást tartalmaznak ahhoz, hogy feltételezzük, a szerző jól ismeri a vidéket. Azzal kapcsolatban pedig, amit az imént mondtam, hadd tegyem hozzá, hogy Friedhelm Hardy *Viraha-bhakti* című könyvében kimutatja, milyen figyelemreméltó hasonlóságok vannak a *Bhāgavata* egyes részei és az Āḷvārok költeményei között, amelyeneket más, korabeli szövegekben nem találunk.

A másik fontos kérdés az, hogy ha a *Bhāgavata* délről származik, Rāmānuja miért nem hivatkozott rá, miért a *Viṣṇu-purāṇát* tartotta fontosabbnak. Úgy tűnik, a *Viṣṇu-purāṇát* hitelesnek tartja, de a *Bhāgavatát* nem. Rāmānuja a tizenkettedik század elején élt?

S.R.: Úgy van.

Dr. Hospital: Ez jelentheti esetleg azt is, hogy a *Bhāgavata* akkoriban még túlságosan új volt.

S.R.: Vagy azt, hogy nem volt összhangban Rāmānuja tanaival, aki Viṣṇura helyezte a hangsúlyt.

Dr. Hospital: Helyes. Igen. Ez a másik lehetőség. Ugyanis a *Bhāgavata* istenfelfogása nem egészen vág egybe Rāmānuja nézeteivel – és ez kapcsolódik ahhoz, amit az imént a *Brahma-sūtráról* kérdezett. Ott van a Kṛṣṇa vs. Viṣṇu kérdés, de az is, hogy a *Bhāgavata* időnként úgy ábrázolja Istent, mint aki felette áll a tetteinek. Néhol előfordulnak olyan részletek, amelyeket könnyen lehet az *advaita* filozófia szerint is magyarázni, Rāmānuja pedig ezt sohasem lett volna hajlandó képviselni. Úgyhogy ezek is hozzájárulhattak ahhoz, hogy végül a *Viṣṇu-purāṇát* választotta.

Van még egy dolog, amiről azt hiszem, érdemes beszélni. A gauḍīya hagyomány alapvetően *bhedābheda*, ugye? Különbség az egységben. Talán ez adja vissza a legjobban azt, amiről az imént beszéltem: az Isten és a világ közötti kifürkészhetetlen viszonyt. Tudja, van egy megfoghatatlan...

S.R.: *Acintya*, vagyis felfoghatatlan. Igen...

Dr. Hospital: A különbség és az egység megfoghatatlan összetartozása. A *Bhāgavatában* Isten egyszerre felette áll a cselekvésnek, ugyanakkor cselekszik is, felette áll a tulajdonságoknak, ugyanakkor minden magasztos és kedvező tulajdonsággal rendelkezik.

S.R.: Igen, ez érdekes. Ön tehát azt állítja, hogy a gauḍīyák *acintya bhedābheda* felfogása közvetetten megtalálható a *Bhāgavatában*.

Dr. Hospital: Igen, mindenképpen. Nem pont ezek a kifejezések szerepelnek benne, de a szavak értelme ez. Amikor a *Bhāgavata* filozófiáról vagy teológiáról beszél – ami nem fordul elő gyakran, mert sokkal inkább arra összpontosít, ami éppen történik, amire a figyelem irányul –, szóval, amikor elvontabb gondolatokat fejt ki, időnként kijelent olyan dolgokat, amelyeket nyugodtan tekinthetünk a gauḍīya felfogás alapjának.

S.R.: Hadd jegyezzek meg egy dolgot a gauḍiya tradícióval kapcsolatban: amennyire fontos benne a *kr̥ṣṇa-līlā*, annyira tabunak számít rögtön nekiugrani a *Bhāgavata* Tizedik könyvének. Gyakran hangzik el a figyelmeztetés, hogy először az első kilenc énekot kell elolvasni ahhoz, hogy az ember helyesen érthesse meg a *kr̥ṣṇa-līlā*t. Csak akkor fogja a megfelelő tisztelettel olvasni. Találkozott ezzel a felfogással a tanulmányai során?

Dr. Hospital: Nem, de ez roppant érdekes. Mert azt hiszem, a külső szemlélőnek úgy tűnik, hogy a gauḍiya hagyomány szinte teljesen Kṛṣṇára koncentrál.

S.R.: Igen, ez első hallásra talán meglepő. De a gauḍiyák ragaszkodnak a megfelelő sorrendhez. Az embernek először meg kell ismernie a *Bhagavad-gītā*t és az első kilenc énekot, melyeket egy hiteles *guru* vezetésével kell tanulmányoznia. Akkor, és csak akkor válik hozzáférhetővé számára a *kr̥ṣṇa-līlā*.

Dr. Hospital: Tehát az ember csak akkor érti meg, hogy mi történik, ha végigment a tradíció korábbi állomásain. Azt nem tudom, hogy pontosan mit értenek ez alatt, de azt tudom, hogy a *Bhāgavata* fontos témái valóban fokozatosan, tervszerűen bontakoznak ki. Mellékesen megjegyzem – de talán éppen idevág –, hogy egy nagyszerűen felépített szövegről van szó. Nagyon jól ki van gondolva, bár hozzáteszem, kevés előzménye van annak a nagy látomásnak, ami akkor tárul elénk, amikor elérkezünk Kṛṣṇához, vagyis a Tizedik könyvhöz.

Ízelítőket persze kap az ember a korábbi részek olvasásakor is, és talán ez az, amiről a hagyomány beszél. Meg kell értenünk a filozófiát, a témákat és a szereplőket, amik idáig vezettek. Ahhoz, hogy megfelelő képet alkothassunk a történésekről, mondjuk a *gopikkal* vagy a többi *vṛndāvanaival* kapcsolatban, tudnunk kell, mit mondott róluk korábban a *Bhāgavata*.

S.R.: Pontosan.

Dr. Hospital: És természetesen ez mind az odaadás természetével függ össze – hogy az ember ne hogy félreértse, mi történik valójában.

S.R.: Úgy van. Igen.

Dr. Hospital: Ha azt hisszük, hogy *Vṛndāvanában* valamiféle kicsapongó tevékenység folyik, teljesen félreértettük az egészet. S hogy véletlenül se essünk tévedésbe, ott a számos korábbi példa, hogy csak a *Prahlādáról* szóló részeket említsem, amelyekből pontos képet kaphatunk a *bhakti* természetéről.

Ott van például a Hetedik könyv, az ötödiktől a kilencedik fejezetig. A hetedik fejezet 30–36. versében olvashatjuk ezt a rendkívül fontos kijelentést: „Ha az ember odaadással szolgálja a *gurut*, és felajánlja neki mindenét, ha jámbor hívők társaságát keresi, ha imádja az Urat, ha hittal beszél dicsőségéről és tetteiről, ha lótuuszlabán meditál, ha nézi és imádja szobormását, s közben arra gondol: »Hari, az áldott Úr minden lényben jelen van«, és minden teremtményt ugyanolyannak tekint, akkor ily módon, a hatféle szenvedélyt legyőzve, elérheti az Úr iránti odaadást, s akkor boldogságra lelhet az áldott *Vāsudevában*.”

S.R.: Ez a *śravaṇam kīrtanam viṣṇoḥ* kezdetű...

Dr. Hospital: Igen, ez is ugyanazon a gondolon alapszik.

S.R.: Nagyon híres vers.

Dr. Hospital: És így folytatódik: „Ha valaki Hari páratlan dicsőségéről, és kedvtelésből felöltött testeiben végrehajtott, hősie tetteiről hall, s eközben a túlcorduló boldogságtól minden szőrszála az égnek áll, könnyek szöknek a szemébe, összefüggéstelenül beszél, megfeszül a nyaka, hangosan énekel, kiáltozik és táncol; ha, mint egy megszállott, nevet és sír, meditál és hódolattal adózik mások előtt, gyakran sóhajtozik, belső világában teljesen elme-

rül, s minden szégyenérzetét levetkőzve, azt kiabálja: »Hari, Világ Ura, Nārāyaṇa!«, az megszabadult a kötelékektől”. Ez a saját fordításom.

S.R.: Csodálatos! Nagyon szép. És sok gauḍīya fogalmat juttat az ember eszébe, például a *sāttvika bhāvākat*, a test azon átalakulásait, melyeket az erős szeretet vált ki.

Dr. Hospital: Mindezzel csak azt akartam érzékeltetni, hogy ha valaki úgy vág bele a Tizedik könyvbe, hogy ezt nem olvasta el, akkor kimarad minden, amit előtte meg kellett volna tanulnia, s így nem fogja érteni, miről szól a Tizedik könyv. Felteszem, a gauḍiyák többek között ezért követelik meg a bevezető szövegek elolvasását.

S.R.: Igen, alapvetően ezért. Ott van például Kṛṣṇa és a *gopik* látszólagos érzékisége. Ha az ember nem olvasta el az előző kilenc éneket, és bennük azokat a részeket, melyek óva intenek a durva érzékiségtől, valószínűleg félre fogja érteni a későbbi szövegeket. A *Gīta-govindában* is hasonló jelenséggel találkozunk. A mű azzal kezdődik, hogy bebizonyítja Kṛṣṇa Isten-voltát, s csak azután megy bele a látszatra erotikus *līlāba*.

Dr. Hospital: Igen. Úgyhogy már az elején megismerjük azt a vonatkoztatási rendszert, melyben Isten és az egyén kapcsolatának e mély feltárulását értelmeznünk kell.

S.R.: Úgy van. A jegyzeteim között már csak egy kérdés maradt, amiről beszélnünk kellene: a mű Tizenegyedik és Tizenkettedik énekéről van szó, illetve arról, hogy miért következnek Kṛṣṇa kedvtelései után? Az embernek az a benyomása, hogy Kṛṣṇa *līlāja* a koronaékszer, a záróepizód, de aztán jön még két ének. Mondana erről valamit?

Dr. Hospital: Visszakanyarodva ahhoz, amit a beszélgetésünk elején mondtam, a legyszerűbb válasz a kérdésre talán az, hogy a *Bhāgavata* minden jel szerint a *Viṣṇu-purāṇa* szerkezetét követi – a magam részéről egyébként ebben biztos vagyok. Ezt részletesebben is kifejthetném, de mindenesetre tény, hogy egy-két jelentéktelen eltéréstől eltekintve, a történetek sorrendje ugyanaz. Emiatt nem tudom elképzelni, hogy a *Bhāgavata* lényegét tekintve ne a *Viṣṇu-purāṇán* alapulna. A *Viṣṇu-purāṇa* egyébként ugyanígy végződik.

Szerintem a szándék mindkét esetben az, hogy az elbeszélést átvezesse a jelenlegi korbá, a Kali-yugába, és előremutasson Kalki majdani eljövetele felé. Ez mind a két szövegben benne van. Ennek pedig nyilvánvalóan az a célja, hogy kijelölje azt a vonatkoztatási rendszert, mely számunkra, emberek számára, a mi életünk szempontjából releváns. Megmutatja, hogy miként is viszonyuljunk mindahhoz, ami addig elhangzott. És szerintem ez az, amit a gauḍiyák a legkövetkezetesebben tettek a magukévá. Én mindenesetre a gauḍīya interpretációt teljesen elfogadhatónak tartom.

Ők azt mondják, hogy a *Bhāgavata* szerint a Kali-yuga feltételei között nyílik meg Isten megismerésének és elérésének legkönnyebb útja. A *Bhāgavata* Tizenkettedik könyve szó szerint kijelenti, hogy amit a Satya-yugában a Viṣṇun való meditációval, a Tretā-yugában áldozatok bemutatásával, a Dvāpara-yugában pedig a lótuszlábak templomi imádatával lehetett elérni, az a Kali-yugában mind elérhető Hari nevének éneklésével. Bűnös korunkban az odaadás legegyszerűbb formája is elegendő. A Kali-yuga bővelkedik az ellentmondásokban, s ez is az egyik ilyen ellentmondás, hogy a Kali-yugában könnyebb a hivatást megtalálni, pedig ez a legrosszabb kor. A régebbi korokban az emberek valahogy többre voltak képesek, s ezért többet is vártak el tőlük.

S.R.: Úgy van. Śukadeva Gosvāmī is kijelenti: „Bár a Kali-yuga a hibák óceánja, mégis van egy jó tulajdonsága ennek a kornak: az ember, pusztán azáltal, hogy Kṛṣṇa nevét éneкли, megszabadulhat az anyagi kötelékektől, és beléphet a transzcendentális királyságba”.

Dr. Hospital: Igen. Az egyik csodálatos dolog ebben az irodalomban az, hogy folya-

matosan mintegy újraértelmezi önmagát. A fennálló kereteken belül újabb és újabb árnyalatok bontakoznak ki. Ami azzal indul, hogy „A kor, amelyben élünk, szörnyű, borzalmas és erkölcstelen ahhoz képest, hogy milyen volt a múlt”, kiegészül egy későbbi gondolattal, mely így szól: „Ez igaz, de a mi korunkban semmi mást nem várnak el tőlünk, csak azt, hogy énekeljük a nevet”. Úgyhogy a Kali-yugában még csodálatosabb ereje lehet annak, ha Istenre összpontosítjuk a gondolatainkat, mert a módszer olyan egyszerű. Azt mondják, csak elmélkedjünk a néven, s akkor garantáltan elérjük a tökéletességet. Ennyire egyszerű.

A Tizenegyedik és a Tizenkettedik könyv a *kṛṣṇa-līlā* csúcspontja után bizonyos értelemben visszaesésnek tűnik. Igaz, vannak bennük részek, melyek elengedhetetlenek az előző énekekben olvasottak teljes megértéséhez. De a Tizenegyedik ének olyan, mintha az író csak folytatná Kṛṣṇa történetét, de közben elvesztette volna tárgya iránt az érzelmi és odaadó érdeklődést. Érti, mire gondolok?

S.R.: Igen, többé-kevésbé. Azt hiszem, a Tizenegyedik ének tárgyalja Kṛṣṇa eltávozását, talán ez lehet az oka, hogy úgy tűnik, a szerző elvesztette a lelkesedését.

Dr. Hospital: Igen. De aztán jön a Tizenkettedik ének, és biztos ön is látja, hogy a cselekmény, a mondanivaló tart valamerre. Felénk közelít, a mi korunk felé, és kijelöli az e korra érvényes vonatkoztatási rendszert. És egyáltalán nem arról van szó, hogy a Tizenegyedik énekekben ne lennének fontos információk. A Tizenegyedik énekekben is nagyon sok lényeges tanítás van, melyeket Kṛṣṇa Uddhavanak mond el. Lássuk csak. A Tizenegyedik és a Tizenkettedik könyv főleg a *muktival* és az *āśrayával* foglalkozik, és ezekben található az *Uddhava-gītā* is, ahogy az imént említettem, ami nagyon mélyértelmű, aztán a Yadu-dinasztia pusztulásának legendája, és valóban, Kṛṣṇa visszatérése saját királyságába. Ez volt a Tizenegyedik. A Tizenkettedik, mint mondtam, a Kali-yugáról szól, és Parikṣit halálával végződik. A mű egésze pedig egy tartalmi összefoglalóval zárul.